

Environmental Crimes in the Measure of Restorative Justice: from Policies to Programs

*Erfan Babakhani*¹

1. Ph.D. Student in Criminal Law and Criminology, Faculty of Law and Political Science, Paris-Nanterre University, Paris, France & Member of the Research Academy of Law at Paris-Nanterre University.
Email: babakhani_erfan@yahoo.com

ABSTRACT

During the last century, the "environmental issues" took on a global dimension and became a "sustainable crisis" of the international community; A crisis that poses a serious threat to humanity and is now taking on new dimensions with the escalation of global warming and the crisis of climate change. The result of environmental crimes can be as serious as damage to the health, safety and life of individuals and wildlife, as well as severe habitat pollution, biodiversity and climate change. However, the special nature of these crimes, which have high benefits and low risk, has made it impossible for recourse to criminal law to significantly reduce the rate of these crimes. Indeed, criminal justice alone is not able to respond effectively to such crimes. In fact, the restorative justice approach can have two main advantages over environmental crimes. On the

S.D.I.L.
The SD Institute of Law
Research & Study

Publisher:
Shahr-e Danesh
Research And Study
Institute of Law

Article Type:
Original Research

DOI:
10.48300/JLR.2022.318541.1880

Received:
29 October 2021

Accepted:
12 February 2022

Published:
10 June 2023

Copyright & Creative Commons:

© The Author(s). 2021 Open Access. This article is licensed under a Creative Commons Attribution Non-Commercial License 4.0, which permits use, distribution and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited. To view a copy of this licence, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>.

one hand, it allows the multidimensional nature of environmental injustices to be considered and focuses on the wide range of needs of « non-human victims ». That is, the need to compensate and repair the past damages, the need to accept responsibility, the need to participate and cooperate in the process of investigating environmental crime to be conclude. On the other hand, the restorative justice process also makes it possible to prevent the recurrence of crime and damage to the environment in the future.

Keywords: Environmental Crime, Criminal Justice, Restorative Justice, Victim, Environmental Revitalization.

Funding: The author(s) received no financial support (funding, grants, and sponsorship) for the research, authorship, and/or publication of this article.

Acknowledgements: The authors would like to thank Mr. Hamed Safaei for reading and criticizing the article.

Author contributions:

Erfan Babakhani: Conceptualization, Methodology, Formal analysis, Investigation, Resources, Data Curation, Writing - Original Draft, Writing - Review & Editing.

Competing interests: The author declare that he have no competing interests.

Citation:

Babakhani, Erfan. "Environmental Crimes in the Measure of Restorative Justice: from Policies to Programs" *Journal of Legal Research* 22, no. 53 (June 10, 2023): 443-468.

E x t e n d e d A b s t r a c t

This paper will review some concepts elaborated upon by restorative justice, green victimology and reflect on how some of them can be put in with the context of the environmental crime. Environmental crime means every and any offenses that pose a threat to or cause damage to the environment, regardless of whether they have an impact on individuals. This crime regularly produces and spreads poverty, joblessness, illnesses, delinquency, armed conflict, ethnic tensions, displacement, homelessness, poverty of the soil, pollution, water contamination, thirst, hunger, general famine, illiteracy, financial corruption, ... turns the goal of social justice into mirage of hopelessness.

As to perpetrators of environmental offenses, it should be noted that in addition to natural persons, such as poachers who destroy a protected species, environmental protection laws are often violated by legal persons, and more particularly, corporations. As for transnational companies engaged in environmental activities, they may take advantage from the disparities in national legislation to reduce their costs and increase their profits. Normally, this companies do that without being sanctioned, in the absence of a global environmental criminal justice, to the detriment of the ecological balance and the populations of the most vulnerable countries. That's why, in recent years, the science of criminology (green criminology) and criminal law (environment criminal law), have payed specific attention towards environmental damages; damages which may put an end to civilization of human beings. Among all, ecocide, as the most important and most severe kind of environmental damage and delinquency will receive great attention.

The environmental crimes that cause damage to the environment, the persons or the safety of the planet fall basically within corporate crime. Now the main purpose of the imposition of sanctions against legal persons should be the restoration of the damage caused. This search for restoration of damage, which is provided for in Article 8 of the Convention of the Council of Europe of 1998 on the protection of the environment through criminal law is one of the goals pursued by restorative justice, which deserves further elaboration in the framework of the future international instruments that will deal with protection of the environment through criminal law.

As far as victims of environmental crimes are concerned, they have a double special feature that should be understood correctly, as the above victims relate to the environment itself and are often part of vulnerable populations. Transnational environmental offenses are often committed in south countries, where governments actions are aimed at fostering the development of their

countries or sometimes at settling domestic or international conflicts rather than protecting the environment and victims of pollution. However, the special nature of these crimes, which have high benefits and low risk, has made it impossible for recourse to criminal law to significantly reduce the rate of these crimes. Indeed, criminal justice alone is not able to respond effectively to such crimes. In fact, the restorative justice approach can have advantages over environmental crimes. In fact, the restorative justice approach can have two main advantages over environmental crimes.

According to the Martin Wright « Restorative justice seeks to balance the concerns of the victim and the community with the need to integrate the offender into society. It seeks to assist the recovery of the victim and enable all parties with a stake in the justice process to participate fruitfully in it ». A process whereby all parties with a stake in a particular offence come together to resolve collectively how to deal with the aftermath of the offence and its implications for the future. So, application of restorative justice to cover environmental crime, that criminal sanctions become corrective sanctions to repair the interest affected in the past and protect the interest concerned for the future. Restorative justice applied to environmental crime is a justice that provides reparation which requires taking into account all the adverse effects that the conduct in question has had on the community or social group concerned. The results of restorative programs repaired by issuing a public apology or by means of an assistance program providing aid to the affected population or the organization of a meeting with the victims and a visit of the site that was affected by the damage, the funding of measures aimed at fostering local development.

پښتونستان ښار
پښتونستان ښار

جرایم محیط زیستی در سنجه عدالت ترمیمی: از سیاست‌ها تا برنامه‌ها

عرفان باباخانی^۱

۱. دانشجوی دکتری حقوق کیفری و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه پاریس نانتر، پاریس، فرانسه و عضو مرکز مطالعات حقوقی دانشگاه پاریس نانتر فرانسه.

Email: babakhani_erfan@yahoo.com

چکیده:

در طول سده اخیر، مسأله بحران محیط زیست جنبه جهانی به خود گرفته و به یک بحران پایدار در جامعه بین‌المللی تبدیل شده است؛ مسئله‌ای که بقا و سلامت بشریت را تهدید جدی می‌نماید و در حال حاضر نیز با شدت گرفتن گرمایش جهانی و بحران تغییرات اقلیمی، ابعاد تازه‌ای به خود گرفته است. هزینه و عواقب ارتکاب جرایم محیط‌زیستی می‌تواند به عنوان آسیب جدی برای سلامتی، ایمنی و زندگی افراد و حیات وحش و همچنین آلودگی شدید زیستگاه، تنوع زیستی و تغییر آب و هوا قلمداد شود؛ اما ماهیت خاص این جرایم که از سود بالا و ریسک کیفر کمی برخوردار می‌باشند باعث شده است تا توسل به حقوق کیفری نتواند کاهش قابل توجهی در نرخ این جرایم ایجاد کند؛ بنابراین به نظر می‌رسد عدالت کیفری به تنهایی توان پاسخی کارآمد به این‌گونه جرایم را ندارد. در حالی که رویکرد عدالت ترمیمی نسبت به جرایم محیط‌زیستی دو مزیت اصلی می‌تواند داشته باشد. از یک‌سو اجازه می‌دهد تا ماهیت چندبُعدی بی‌عدالتی‌های

پژوهش‌های حقوقی

نوع مقاله:
پژوهشی

DOI:

10.48300/JLR.2022.318541.1880

تاریخ دریافت:
۱۴۰۰ آبان ۷

تاریخ پذیرش:
۱۴۰۰ بهمن ۲۳

تاریخ انتشار:
۲۰ خرداد ۱۴۰۲

کپی‌رایت و مجوز دسترسی آزاد:

کپی‌رایت مقاله در مجله پژوهش‌های حقوقی نزد نویسنده (ها) حفظ می‌شود. کلیه مقالاتی که در مجله پژوهش‌های حقوقی منتشر می‌شوند یا دسترسی آزاد هستند، مقالات تحت شرایط مجوز Creative Commons Attribution-Non-Commercial License 4.0 منتشر می‌شوند که اجازه استفاده، توزیع و تولید مثل در هر رسانه‌ای را می‌دهد، به شرط آنکه به مقاله استناد شود. جهت اطلاعات بیشتر می‌توانید به صفحه سیاست‌های دسترسی آزاد نشریه مراجعه کنید.

محیط زیستی را در نظر گرفت و بر طیف گسترده‌ای از نیازهای بزه‌دیدگان «غیر انسان» تمرکز کرد؛ یعنی نیاز به جبران و ترمیم خسارت‌های گذشته - در راستای اعاده وضع به حالت سابق - نیاز به پذیرش مسؤلیت، نیاز به مشارکت و همکاری در فرآیند رسیدگی به جرم محیط زیستی تأمین شود. از سوی دیگر فرآیند و برنامه‌های ترمیمی امکان پیشگیری از تکرار جرم و خسارات به محیط زیست در آینده را نیز فراهم می‌کنند.

کلیدواژه‌ها:

جرایم محیط زیستی، عدالت کیفری، عدالت ترمیمی، بزه‌دیده، احیای محیط زیست.

حامی مالی:

این مقاله هیچ حامی مالی ندارد.

سپاسگزاری و قدردانی:

بدین وسیله از آقای حامد صفایی جهت بازخوانی و نقد مقاله سپاسگزارم.

مشارکت نویسندگان:

عرفان باباخانی: مفهوم‌سازی، روش‌شناسی، تحلیل، تحقیق و بررسی، منابع، نظارت بر داده‌ها، نوشتن - پیش‌نویس اصلی، نوشتن - بررسی و ویرایش.

تعارض منافع:

بنابر اظهار نویسندگان این مقاله تعارض منافع ندارد.

استناددهی:

باباخانی، عرفان «جرایم محیط زیستی در سنجه عدالت ترمیمی: از سیاست‌ها تا برنامه‌ها». *مجله پژوهش‌های حقوقی* ۲۲، ش. ۵۳ (۲۰ خرداد ۱۴۰۲): ۴۴۳-۴۶۸.

مقدمه

کشورهای شمال^۱ (دولت‌های رفاه یا توسعه‌یافته) جهت سودجویی و توسعه اقتصادی با ویرانی منابع زیست‌محیطی قحطی، گرسنگی و تشنگی در کشورهای جنوب^۲ را به ارمان آورده‌اند. مسائل و مصائب محیط‌زیستی و اقلیمی در جنوب زمین - وضعیتی به مراتب نگران‌کننده‌تر از بخش شمالی زمین دارد. علت اصلی این وضعیت، چیزی جز نظام سرمایه‌داری صنعتی و جهانی‌سازی این الگوی اقتصادی ویرانگر و ضد محیط‌زیستی نیست. در واقع از یک سو، غذای بشر وابسته به منابع زمین است و اگر محیط زیست آلوده شود و یا خاک‌ها فرسایش یابند و حاصلخیزی آنها از بین رود و یا به دلیل آلودگی دریایی شدید و اکوساید^۳ دریایی، حیات آبیان و غذاهای دریایی با خطر مواجه شود، متعاقباً سلامتی و حیات بشر نیز به دلیل قحطی تهدید می‌شود.^۴ از سوی دیگر کمبود منابع، همیشه یکی از عوامل جنگ‌افروزی و تجاوز به حقوق دیگران می‌تواند قلمداد شود. به همین دلیل، رویکرد کشورهای شمال می‌تواند زمینه تنش‌های قومی و درگیری‌های مسلحانه داخلی و بین‌المللی را فراهم سازد. همچنین، این تخریب‌های گسترده، فاصله شکاف جوامع جنوب و شمال را افزایش داده و رفاه و ثروت را شمال‌نشین و فقر و آلودگی را جنوب‌نشین می‌سازد. نیاز به در نظر گرفتن مسؤلیت گذشته کشورهای شمال در قبال کشورهای جنوب ضروری به نظر می‌رسد؛ بنابراین می‌توان عدالت ترمیمی را برای برخورد با این نابرابری‌ها و مسؤلیت‌پذیر کردن کشورهای شمال بسیج کرد که به طور نامتناسبی بر وضعیت محیط‌زیستی کشورهای جنوب تأثیر گذاشته است.

نظر به اهمیت مسأله، در سال‌های اخیر دانش جرم‌شناسی (جرم‌شناسی سبز) و حقوق کیفری (حقوق کیفری محیط زیست)، توجه ویژه‌ای به موضوع «آسیب‌های زیست‌محیطی» نموده است. با وجود این، پاسخ به تخریب‌های زیست‌محیطی نباید فقط به برخورد کیفری مبتنی بر سزادهی منحصر گردد. با انتشار برخی پژوهش‌ها در سال‌های ۱۹۷۰ میلادی، ناکارآمدی سازکارهای بازپرورانه و همین‌طور انتقادات وارد بر جنبه‌های سزادهی و مجازات‌سالب آزادی مطرح شد که در واکنش به این ناکارآمدی‌های سیستم عدالت کیفری سنتی و برای خارج شدن از این بحران کیفری مدرن شاهد ظهور نظریات عدالت ترمیمی و بزه‌دیده‌شناسی بوده‌ایم.^۵ بر همین مبنا، امروزه بر اساس آموزه‌های

۵. علی حسین نجفی ابرندآبادی، «بسترهای اجتماعی و حقوقی عدالت ترمیمی در ایران»، در دانشنامه عدالت ترمیمی: مجموعه مقاله‌های همایش بین‌المللی عدالت ترمیمی و پیش‌گیری از جرم، زیر نظر محمد فرجیها (تهران: نشر میزان،

جرم‌شناسی و بزه‌دیده‌شناسی، عدالت ترمیمی در جرایم زیست‌محیطی به دنبال ترمیم خسارت‌های وارده به بزه‌دیده (محیط‌زیست^۶) می‌باشد. وجه اشتراک طرفداران عدالت ترمیمی این است که رویکرد عدالت کیفری را برای برآوردن انتظارات جامعه و بزه‌دیدگان از نظر عدالت ناکافی می‌دانند.^۷ این آموزه اغلب برای مرتفع کردن کاستی‌ها و تعدیل عدالت جنایی به شدت سزاگرا توسعه‌یافته است. در واقع، عدالت ترمیمی بدون انکار نیاز به توسل به ضمانت اجرای تنبیهی، در صدد جبران کاستی‌های عدالت کیفری با تلاش بیشتر برای بازگرداندن پیوندها و هماهنگی اجتماعی به جای مجازات صرف است که ترمیم بزه‌دیده یا احیای محیط زیست را می‌تواند به همراه داشته باشد.^۸ به علاوه عدالت ترمیمی به دنبال ایجاد تعادل میان مجازات، پاسخگویی مجرمان و گوش دادن به آثار جرم بر زندگی بزه‌دیدگان است. در حالی که این آموزه در ابتدا برای موارد برخورد با بی‌عدالتی‌های مرتبط با جرایم جنایی مربوط به اشخاص ایجاد شد، مواردی از گسترش دامنه آن در موضوعات جهانی‌تر مثل مسائل زیست‌محیطی وجود دارد. در واقع، گسترش آموزه عدالت ترمیمی برای پرداختن به مسائل زیست‌محیطی طی دهه اخیر رایج شده است. به نظر می‌رسد تمرکز مجدد آموزه عدالت ترمیمی بر شناسایی بزه‌دیدگان و نیازهای قضایی قابل شناسایی آنها (مشارکت، احیا، برخورد یا جبران خسارت و ...) مزیت اصلی در ارائه پاسخ کارآمد این عدالت به جرایم زیست‌محیطی باشد.^۹ همین مزیت در مورد موضوع پیشگیری از تکرار آسیب به محیط زیست در اعمال فرآیند عدالت ترمیمی نیز صادق است.^{۱۰}

۶. محیط زیست از تمامی گونه‌ها و عناصر طبیعی زمین مانند خاک، آب و هوا، شامل تمام لایه‌های جو، مواد آلی و معدنی و نیز موجودات زنده و سیستم‌های طبیعی حامی آنها تشکیل شده است و همچنین دارای‌هایی هستند که میراث بشر و مناظر طبیعی را تشکیل می‌دهند

(Gaëlle Castiaux, «Revendication d'un crime d'écocide : les droits fondamentaux pour la protection de l'environnement sont-ils suffisants ?», (Master mémoire, Université catholique de Louvain, 2017), 1-2)

7. Jacob Lecomte, La justice restauratrice, «Revue du MAUSS», *Cairn.Info*, 40(2012): 223

۸. عرفان باباخانی، پرسته مهران و جیمی هرنگ، «ارزیابی عدالت ترمیمی در مرحله پلیسی در نظام کیفری ایران و فرانسه»، (مقاله ارائه شده در همایش بین‌المللی پلیس و عدالت ترمیمی، دانشگاه علوم انتظامی امین (تهران)، (۱۰ اسفند ۱۳۹۷)، ۱۴.

۹. این تکاپو برای احیای منابع و جبران خسارت که در ماده ۸ کنوانسیون شورای اروپا در سال ۱۹۹۸ در مورد حفاظت از محیط زیست از طریق حقوق کیفری پیش بینی شده است، یکی از اهدافی است که عدالت ترمیمی دنبال می‌کند. (Convention of the Council of Europe (1998), The protection of the environment through criminal law, <https://rm.coe.int/168007f3f4>).

10. Gerry Johnstone & Daniel Vane Ness, *The meaning of restorative justice, in Handbook of restorative justice*, (Cullompton, Wilan Publishing, 2007), 10-12.

از دیدگاه نظری، عدالت ترمیمی داری مزایای فراوانی است. این شیفتگی برای عدالت ترمیمی در نظام‌های کیفری کشورهای مختلف دنیا سؤالاتی را در مورد اثربخشی واقعی آن و همچنین در مورد جرایم زیست‌محیطی که موضوع این پژوهش است به ذهن متبادر می‌کند. پرسش این است که بزه‌دیدگان در جرایم زیست‌محیطی چه کسانی هستند؟ نیازهای آنها چیست؟ چه کسی مسؤول پاسخگویی است؟ چگونه می‌توانیم اطمینان حاصل کنیم که این جرایم دوباره تکرار نمی‌شوند و پیشگیری از آن چگونه از طریق عدالت ترمیمی حاصل می‌شود؟ در راستای پاسخ به این پرسش‌ها بررسی نوشتگان و نظرات نویسندگانی مانند استاد آمریکایی - فرد بستورن^{۱۱} - و قاضی استرالیایی - برایان پرستون^{۱۲} - برای گسترش دامنه آموزه عدالت ترمیمی در برخورد با جرایم زیست‌محیطی مطلوب به نظر می‌رسد. اولی به مورد ارتباط بین عدالت ترمیمی، بوم‌شناسی ژرف و سیاست زیست‌محیطی می‌پردازد. دومین نویسنده به این موضوع می‌پردازد که چگونه عدالت ترمیمی می‌تواند به حل و فصل جرایم زیست‌محیطی کمک کند. برای تبیین کاربرد عدالت ترمیمی در حوزه جرایم محیط زیستی لازم است ابتدا به سیاست ترمیمی در حوزه این جرایم پرداخت و سپس امکان اعمال برنامه‌های عدالت ترمیمی در جرایم محیط زیستی را تجزیه و تحلیل نمود.

۱ - سیاست ترمیمی محیط‌زیستی

در حالی که عدالت ترمیمی معاصر به لحاظ نظری در طی دهه ۱۹۷۰ میلادی ظهور کرد، اما از تجربیات کهن عدالت مرضی‌الطرفینی برخی از اقوام (همچون اینویت‌ها^{۱۳} در کیبک کانادا، برخی اقوام در آفریقا مثل زولو^{۱۴}، مائوری‌های^{۱۵} نیوزلند و غیره) الهام گرفته است.^{۱۶} هوارد زهر - از پیشگامان نظریه عدالت ترمیمی - یکی از کسانی است که آموزه عدالت ترمیمی را معرفی کرد و توسعه داد و با دادن جایگاهی اساسی به بزه‌دیدگان و تأکید بر اهمیت همزیستی مسالمت‌آمیز، تکامل سیستم کیفری را ترویج کرد.^{۱۷}

11. Fred Besthorn

12. Brian Preston,

13. Les Inuits.

14. Les Zoulous.

15. Les Maoris.

16. La Pénal Reform International (2016), Droits de l'homme et systèmes de justice traditionnelle en Afrique, at:https://www.ohchr.org/Documents/Publications/HR_PUB_16_2_HR_and_Traditional_Justice_Systems_in_Africa_FR.pdf

17. Howard Zehr, *Changing Lenses. A New Focus for Crime and Justice*, Scottdale, (Ontario: Herald Press, 1990), 220.

اگر این ایده نخست از کشورهای انگلوساکسون آمده باشد، بسیاری از کشورهای دیگر هم اکنون در قوانین ملی خود آن را تصویب و وارد کرده‌اند.^{۱۸} هدف برنامه‌های عدالت ترمیمی قابل توجه می‌باشد: این برنامه‌ها باعث می‌شوند که مرتکب ضمن درک بهتر عمل مجرمانه خود و نتایج آن، با هدف پیشگیری از ارتکاب مجدد جرم به دامان اجتماع بازگردانده شود. به نظر می‌رسد که موفقیت عدالت ترمیمی از یک سو به دلیل ناکارآمدی‌های عدالت جنایی، شکست برنامه‌های بازاجتماعی شدن بزهکاران، تورم جمعیت کیفری زندان و از سوی دیگر فقدان مراقبت‌های مناسب از بزه‌دیده و نزدیکانش باشد.^{۱۹}

۲- نیازهای محیط‌زیست

فرد اچ. بستورن آمریکایی با الهام از فلسفه بوم‌شناسی ژرف^{۲۰}، سیاستی تلفیقی بین عدالت ترمیمی، اصول بوم‌شناسی ژرف و سیاست زیست‌محیطی را پیشنهاد می‌کند. هدف آن نشان دادن این است که سیاست‌های احیای محیط‌زیست بایستی نیازهای بزه‌دیدگان غیر انسانی را در نظر بگیرند. در حوزه آموزه‌های عدالت ترمیمی وی بر اهمیت اختصاص جایگاه مرکزی بزه‌دیدگان و بر مشارکت آنها در روند عدالت تأکید می‌کند. همچنین با انتقاد از جهت‌گیری انسان‌محور (اومانسیسم) و ابزاری سیاست‌های احیای محیط‌زیست، بزه‌دیده شناختن جهان طبیعی و غیر انسان را به رسمیت می‌شناسد و بررسی مجدد مبانی اخلاقی سیاست احیای محیط‌زیست را ضروری می‌داند.^{۲۱} تمرکز اصلی او بر تجزیه و تحلیل جنبش احیای محیط‌زیست است که در ایالات متحده در سال‌های اولیه سده بیستم میلادی، در پاسخ به نیم قرن توسعه سریع صنعتی با استثمار منابع طبیعی شکل گرفت. تغییرات اقلیمی، گرمایش جهانی،

۱۸. برای مثال می‌توان به تصویب و پذیرش عدالت ترمیمی توسط قانونگذار فرانسوی اشاره نمود. ظهور عدالت ترمیمی در قانون بسیاری از کشورها در نهایت، قانونگذار این کشور را در سال ۲۰۱۴ به وارد کردن عدالت ترمیمی در متون قانونی خود مجاب کرد؛ بنابراین از سال ۲۰۱۴، با تصویب ماده ۱-۱۰ و تکمیل آن با آیین‌نامه ۱۵ مارس ۲۰۱۷ در فرانسه، عدالت ترمیمی وارد نظام حقوقی این کشور شده است و امکان توسعه و اعمال برنامه‌های ترمیمی برای برخورد و حل و فصل اختلافات کیفری صرف‌نظر از شدت آن فراهم گردید. با توجه به ماده ۱-۱۰ قانون آیین دادرسی کیفری فرانسه، سازکارهای عدالت ترمیمی در مورد تمام جرایم و در تمام مراحل دادرسی کیفری قابل اجرا هستند. بدین ترتیب، این سازکارها نسبت به جرایم زیست‌محیطی نیز قابل اعمال‌اند.

19. Erfan Babakhani, «Étude comparée de l'enfermement carcéral en droit Franco-Iranien», (L' université de Lille, Master mémoire, 2017), 87.

۲۰. جهان‌بینی مجموعه‌ای از باورها است که تغییر عمده در نگرش‌ها و ارزش‌ها و رفتارهای انسان را لازم می‌داند و ضمن نفی انسان‌محوری (اومانسیسم)، کنش فردی را به سمت حمایت از طبیعت و بهبود وضعیت محیط زیست سوق می‌دهد.

21. Fred H. Besthorn, "Restorative Justice and Environmental Restoration" *Journal of Societal & Social Policy*, Casa Verde Publishing 3(2)(2004), 30.

آلودگی منابع آب، آلودگی خاک‌ها، آلودگی هوا، کاهش تنوع زیستی گیاهی و جانوری، دفع نامناسب پسماندها، به‌ویژه پسماندهای سمی و خطرناک و غیره، جملگی از پیامدهای استثمار، بهره‌برداری نامتناسب و افراطی از کره زمین برای سود بیشتر هستند.^{۲۲} با توجه به اینکه منافع بشر پیوند نزدیکی با حیات و سلامت کره خاکی دارد مداخله انسان در آن بایستی تحت کنترل بوده و به عنوان شهروند اکولوژیک متعهد به حفظ حیات این کره و موجودات زنده است.^{۲۳}

بنابراین برنامه‌های احیای محیط‌زیست در ابتدا با تمایل به ترمیم تعادل اکوسیستم‌ها به منظور حفظ ظرفیت‌های بهره‌برداری اقتصادی منابع (برای آیندگان) انجام می‌شوند؛ که مبتنی بر ایده مداخله حداقلی انسان در فرآیندهای طبیعی‌اند و به عنوان یک اصل هنجاری تخریب محیط‌های طبیعی با مداخله انسان را مستلزم مسؤولیت وی برای احیای این محیط‌ها می‌داند. البته سیاست ترمیمی زیست‌محیطی نباید بخشی از منطق ساده مدیریت منابع باشد، بلکه باید منطق احترام به جهان طبیعی را پایه‌ریزی کند. در این راستا باید مبانی اخلاقی که زیربنای سیاست‌های احیای محیط‌زیست هستند را به سمت حفظ منافع طبیعت و نه انسان‌ها سوق داد و «رنج» و «نیازهای» همه موجودات جهان طبیعی را در نظر گرفت.^{۲۴} در واقع رویکرد اومانیسمی بر این اصل استوار است که اکوسیستم‌های طبیعی فقط ارزش ابزاری دارند و صرفاً برای اهداف انسانی به کار می‌آیند. این رویکرد نشان می‌دهد که وجود محیط‌زیست و تلاش‌ها برای حفظ و احیای آن تنها به دلیل ارزش اقتصادی اکوسیستم‌ها و منافع آنها برای بقای نوع بشر قابل توجیه است. مضافاً اینکه بزه‌دیده فقط به «شخص» محدود می‌شود، دلالت بر سیطره تمام‌عیار فلسفه اومانیسیم بر حقوق کیفری مدرن دارد. در فلسفه‌های اومانیسیتی، «انسان»، محوریت و ارزش دارد و غیر انسان فقط زمانی ارزش دارد که در خدمت تأمین نیازهای انسان باشد و بنابراین طبیعت به این دلیل ارزش دارد که در خدمت تأمین نیازهای انسانی است.^{۲۵} اما این نگاه را بایستی ترمیمی نمود و به شناختی از ارزش ذاتی طبیعت دست یافت.

۲۲. عرفان باباخانی، «جرائم زیست‌محیطی سازمان یافته با تأکید بر حقوق فرانسه» فصلنامه علمی کارآگاه ۱۳(۴۹)(۱۳۹۸)، ۲۸.

۲۳. راب وایت، جرائم علیه محیط زیست؛ جرم‌شناسی محیط زیست و عدالت زیست‌محیطی، ترجمه پیمان نمایان و سبحان طیبی (تهران، انتشارات مجد، ۱۳۹۴)، ۲۴۵.

24. Mehra, Gholipour & Babakhani, op.cit., 6

25. Avil Brisman & Nigel South, "Green Criminology and Environmental Crimes and Harms", *Sociology Compass* 13(1)(2018), 4.

۳- به رسمیت شناختن ارزش ذاتی جهان طبیعی

با به رسمیت شناختن ارزش ذاتی جهان طبیعی، سیاست ترمیمی نسبت به محیط زیست دیگر بخشی از منطق صرفاً سودگرایانه و ابزاری نیست که هدف آن صرفاً تأمین منافع انسان باشد.^{۲۶} در واقع شناخت ارزش ذاتی غیر انسان منجر به گسترش دامنه «عدالت» به جهان طبیعی می‌شود. غایت عدالت موجب این استدلال می‌شود که انسان تنها «بزه‌دیده» پیامدهای فعالیت‌هایی بشری نیست که آسیب می‌بیند. چراکه فلسفه بشری، عدالت را به عنوان مادر یا سرآمد فضیلت‌های بشری، عموماً به صورت «انسان‌محور» تعریف کرده است. این تفسیر انسان‌محور از عدالت که بر مؤلفه «فرد/شخص»، استوار است، اجازه نداده است که دامنه مفهوم عدالت به غیر انسان توسعه یابد. شناخت اخلاقی غیر انسان‌ها نیز مستلزم شناخت وضعیت آنها به عنوان «بزه‌دیدگان» بی‌عدالتی ناشی از انسان است. فرد بستورن بر این باور است که به رسمیت شناختن وضعیت بزه‌دیدگی محیط زیست به دلیل این واقعیت که افراد غیر انسان قادر به تجربه رنج هستند و همین‌طور به دلیل فعالیت‌های بسیار مخرب انسانی نسبت به دنیای طبیعی قابل توجیه است: «محیط زیست و اعضای غیرانسانی آن نیز رنج می‌برند و بزه‌دیده فعالیت‌های خشونت‌آمیز مخرب انسان می‌شوند؛ بنابراین، احیای محیط‌زیست باید شامل ترمیم بی‌عدالتی باشد که در حق بزه‌دیدگان طبیعت، بزه‌دیدگان اکوسیستم یا بزه‌دیدگان گونه‌های غیرانسانی انجام می‌شود، زیرا آنها در معرض خشونت استخراج و استثمارگرایانه بشریت هستند که اغلب با هدف سود، رشد، توسعه و پیشرفت توجیه می‌شوند».^{۲۷}

بحث دیگر بینش هستی‌شناختی بر اساس تقسیم‌بندی انسان/طبیعت است. به نظر هستی‌شناسی، انسان از طبیعت جداست. این دوگانگی هستی‌شناختی توسط یک سنت طولانی فلسفی و علمی غربی پشتیبانی و توسعه یافته است و به تقویت طرد افراد غیر انسان از جامعه اخلاقی و از حوزه وظایف عدالت کمک می‌کند. در این راستا بایستی به سمت هستی‌شناسی که از دوگانگی انسان/طبیعت جدا می‌شود حرکت کرد. مفهوم «حق‌های طبیعت» یا «حق‌های غیر انسان»، انقلابی در مطالعات حقوقی ایجاد می‌کند و در قانون‌های اساسی (مانند قانون اساسی اکوادور در سال ۲۰۰۸ م.) وارد شده است. تا پیش از این، انسان در پرتو اومانیسیم، «حق» را منحصر به خود کرده؛ که جرم‌شناسی سبز، این انحصارطلبی

۲۶. قلی پور و مهرا، پیشین، ۴۴.

27. Besthorn, op.cit.: 41.

را به چالش کشیده است^{۲۸} و سخن از حق جنگل‌ها، حق زیست‌بوم‌ها و ... به میان می‌آورد؛ در این بینش هستی‌شناختی افقی، همه موجودها «شخص» هستند، نه انسان «شخص» و دیگر موجودها «شیء»^{۲۹}. این بینش، مخالف انسان‌محوری و گونه‌پرستی و اومانیسیم است. برخلاف نگرش اومانستی که عمودی و برتری‌جویانه است. در نگاه بومیان، انسان از طبیعت جدا نیست بلکه خودش بخشی از طبیعت و آفرینش است. هستی‌شناسی بومیان بسیار متفاوت از کشورهای شمال است که به دنبال تسخیر و استثمار طبیعت بوده‌اند. برای اجرای سیاستی ترمیمی و رسیدن به حالتی از آرامش، لازم است صدای زمین بزه‌دیده را بشنویم، «به درد زمین گوش دهیم، نگرانی‌های آن را بشناسیم، خواسته‌های آن را در نظر بگیریم و شکست و تقصیرهای خود را بپذیریم. احیای اکوسیستم‌ها می‌تواند به عنوان یک نیاز بزه‌دیده یا به عنوان یکی از روش‌های ترمیم بی‌عدالتی‌های زیست‌محیطی صورت پذیرد»^{۳۰}.

۴- بزه‌دیدگان جرایم زیست‌محیطی

به منظور اعمال عدالت ترمیمی در برخورد با جرایم زیست‌محیطی ضروری است که ابتدا بزه‌دیدگان این جرایم را شناسایی کنیم؛ زیرا آنها باید در مرکز فرآیند ترمیمی باشند؛ بنابراین وجود یک بزه‌دیده قابل شناسایی اولین عنصر ضروری برای اجرای یک فرآیند کاملاً ترمیمی جهت دستیابی به اهداف عدالت ترمیمی است.^{۳۱} به اعتقاد برخی اندیشمندان جرایم زیست‌محیطی طبیعتی انتزاعی دارند و فاقد بزه‌دیده قابل مشاهده‌اند البته این توصیف الهام گرفته از رویکرد انسان‌مدارانه یا اومانستی است.^{۳۲} می‌توان دسته‌بندی گسترده‌تری از بزه‌دیدگان در حوزه جرایم محیط زیست ارائه داد که به بزه‌دیدگان انسانی و غیر انسانی اشاره می‌کند. البته بزه‌دیدگان بسته به اینکه تخریب در چه حوزه‌ای (مثلاً آلودگی آبی، دفن زباله، بهره‌برداری غیرقانونی از یک منبع و ...) صورت پذیرد، متفاوت‌اند. مثلاً در جرایم آلودگی آب رودخانه می‌توان این بزه‌دیدگان احتمالی را شناسایی کرد: بدنه آبی (خود رودخانه) که توسط آلاینده‌ها آلوده شده است؛ آسیب به آبزیانی که در بستر رودخانه زندگی می‌کرده‌اند؛ مرغان دریایی (پرنده‌گان) و

28. Gema Varona, "Restorative pathways after mass environmental victimization: Walking in the landscapes of past ecocides", *Oñati Socio-Legal Series* 10(3)(2020), 666.

29. Michael J Lynch, Michael J., Stretesky, Paul B., Long M. A., "Green criminology and native peoples: The treadmill of production and the killing of indigenous environmental activists", *SAGE* 22(3) (2018), 324-325

30. Besthorn, op.cit.: 43.

31. Howard Zehr, *La justice restaurative : pour sortir des impasses de la logique punitive* (Genève, Editions Labor et Fides, 2012), 62.

۳۲. حمیدرضا گرجی فرد، جرم‌شناسی سبز (تهران: نشر میزان، ۱۳۹۵)، ۱۹۹.

ساکنان رودخانه که آسیب دیده یا کشته شده‌اند؛ نسل‌های آینده انسان‌ها - اگر وضعیت آلودگی رودخانه بهبود نیابد و با وضعیت بدتری به نسل بعدی منتقل شود؛ اشخاصی که به دلیل آلودگی رودخانه از نظر جسمی بیمار شده‌اند به عنوان مثال، شخصی که در زمان وقوع آلودگی در رودخانه شنا کرده است؛ اشخاصی که از فعالیت‌های تفریحی خود در رودخانه به دلیل آلودگی محروم می‌شوند به عنوان مثال، شناگرانی که دیگر نمی‌توانند در رودخانه شنا کنند و یا مردمی که دیگر قادر به ماهیگیری در رودخانه نیستند؛ صاحبان مشاغل تجاری که تحت تأثیر آلودگی قرار گرفته‌اند؛ جامعه به طور کلی به این دلیل که دارایی جامعه - یعنی رودخانه - تخریب شده است؛ و در پایان جامعه بومی - محلی که رودخانه برای آنها حیاتی و مقدس است.

اما به طور کلی بزه‌دیدگان جرایم زیست‌محیطی را می‌توان به پنج دسته تقسیم نمود. دسته اول بزه‌دیدگان، گروه «اشخاص خاص» هستند. این اشخاص زیرمجموعه‌های مختلفی دارند و جمعیت‌های بومی، اشخاصی که زندگی یا سلامت، دارایی و یا امکانات رفاهی آنها تحت تأثیر قرار گرفته است (ناتوانی از دسترسی به یک منظره یا مکان تفریحی و ...) را می‌تواند شامل شود. جرایم زیست‌محیطی هر یک از این بزه‌دیدگان را جداگانه تحت تأثیر قرار می‌دهد. دسته دوم از بزه‌دیدگان به «طبقات اشخاص» یا گروه‌های اجتماعی محروم از نظر اقتصادی مربوط می‌شود. در این مورد می‌توان به طبقات اجتماعی در یک محله، شهر یا منطقه اشاره کرد که بیشتر از دیگران در معرض آلودگی‌های خاص قرار می‌گیرند؛ بنابراین آسیب ناشی از انجام یک تخلف زیست‌محیطی ممکن است صرفاً برای طبقه‌ای از مردم باشد مانند ساکنان یک منطقه خاص که به شدت توسط کارهای صنعتی، محله آنها آلوده شده است. دسته سوم، گروه «اعضای جامعه» هستند؛ که دولت و شهروندان را در برمی‌گیرد زیرا می‌توان آنها را بزه‌دیده آسیب‌های زیست‌محیطی و جرایمی دانست که بر منابع طبیعی مشترک، اموال عمومی، میراث مشترک یا محیط زیست تأثیر می‌گذارند. برخلاف دسته اول و دسته دوم، بزه‌دیدگان دسته سوم لزوماً بزه‌دیده مستقیم آسیب خاصی نیستند. دسته چهارم، گروه «نسل‌های آینده» هستند. این بزه‌دیدگی مربوط به زمانی است که شدت خسارت به حدی باشد که منجر به از دست رفتن منابع طبیعی «تجدید ناپذیر یا غیرقابل جایگزین» شود؛ یا زمانی که ترمیم آسیب‌های زیست‌محیطی مستلزم «سپردن بار و هزینه اصلاح - ترمیم به نسل‌های آینده» باشد. براین پرستون با گنجاندن نسل‌های آینده در طبقه‌بندی بزه‌دیدگان، پیشنهاد می‌کند که هم به پیامدهای گذشته جرم و هم به پیامدهای آتی جرم اهمیت داده

شود تا با «نابرابری محیطی بین نسلی» مبارزه شود.^{۳۳} دسته پنجم و آخر مربوط به «محیط زیست» است. در اینجا، برایان پرستون درست مانند فرد بستورن استدلال می‌کند که غیر انسان‌ها را می‌توان به عنوان بزه‌دیده قلمداد کرد.^{۳۴} این به معنای ارزیابی نکردن جرایم و خسارات از منظر انسان‌محوری است که ارزش ذاتی زیست‌کره را به رسمیت می‌شناسد.

۵- چگونگی اجرای برنامه‌های ترمیمی در جرایم محیط زیستی

برایان جی پرستون - قاضی دادگستری استرالیایی - به کاربرد اعمال عدالت ترمیمی در رسیدگی به جرایم زیست‌محیطی معتقد است و فرایند ترمیمی را راه‌حلی «جامع» برای برخورد با جرایم زیست‌محیطی معرفی نموده؛ چراکه منافعی برای بزه‌دیده، مجرم، جامعه و محیط زیست ایجاد می‌کند.^{۳۵} بنابراین می‌توان از آموزه‌های عدالت ترمیمی برای پیشنهاد راهی جایگزین جهت پاسخ و مقابله با جرایم زیست‌محیطی استفاده کرد که به انسانی - دموکراتیزه کردن عدالت کیفری کمک می‌کند.^{۳۶} بریسمن و ساوت - از صاحب‌نظران جرم‌شناسی سبز - عدالت ترمیمی را به عنوان «ابزاری قابل توجه برای رفع مسؤولیت و جبران سوء استفاده از حقوق و جنایات علیه محیط زیست و انسان‌ها و افراد غیر انسانی متأثر از آن می‌دانند.»^{۳۷} در دو دهه اخیر عدالت ترمیمی موفقیت‌های قابل توجهی را در نظام‌های کیفری کشورهای مختلف به دست آورده است، از این حیث که به تمام طرفین درگیر در جرم توجه دارد. اقدامات عدالت ترمیمی با شکلی ملایم - تصالحی با توجه به روابط اجتماعی موجود و به نفع تمام طرفین عمل مجرمانه اجرا می‌شود. احیای محیط زیست ممکن است یک اقدام ترمیمی در پاسخ به نیازهای بزه‌دیدگان باشد. در این راستا بایستی به مشارکت فعال جامعه، بزه‌دیدگان و مجرم در حل و فصل جرم و پیشگیری از تکرار جرم اهمیت داد. در واقع، رسیدگی کیفری و سازکار ترمیمی مستقل از یکدیگر هستند. تعقیب کیفری به موازات اجرای برنامه ترمیمی می‌تواند ادامه یابد.^{۳۸} این اقدام ترمیمی به طور

33. Brian J. Preston, «The use of restorative justice for environmental crime», *Criminal Law Journal* 35(3)(2011), 11.

34. Ibid.

35. Ibid, 9-10.

36. Moonkwi Kim, «Essai sur la justice restaurative illustré par les exemples de la France et de la Corée du Sud», (Thèse, L'Université de Montpellier, 2015), 210.

37. Avi Brisman, & Nigel South, "Resource Wealth, Power, Crime, and Conflict". In R. Walters, D. Westerhuis, & T. Wyatt (Eds.), *Emerging Issues in Green Criminology*, (Hampshire and New York: Palgrave Macmillan, 2013), 66.

۳۸. این رویکرد به گونه پیشینه‌خواه عدالت ترمیمی نزدیک است که عدالت ترمیمی را نه به عنوان الگوی مقابل عدالت جنایی

غیرمستقیم می‌تواند عملکرد جبران خسارت را تسهیل کند یا تأثیر مثبتی بر عدم اجرای مجازات مرتکب داشته باشد. به همین ترتیب، اگر مرتکب جرم تصمیم به ترک برنامه ترمیمی را داشته باشد، این تصمیم نمی‌تواند به او آسیب برساند و هیچ تأثیری بر وضعیت کیفری او داشته باشد.

۶- محیط زیست در مرکز فرآیند رسیدگی ترمیمی

جرایم زیست‌محیطی شدید که باعث آسیب به محیط زیست، افراد یا ایمنی کره زمین می‌شود، اساساً در حوزه جرایم دولت‌ها، جرایم شرکتی و سازمان‌یافته قرار می‌گیرند. گسترش و تناسب ضمانت‌اجراها برای مقابله با این جرایم ضروری به نظر می‌رسد که پاسخ‌های ترمیمی - مدنی، اداری و کیفری را شامل می‌شود.^{۳۹} در این راستا تأسیس نهادهای قضایی اختصاصی رسیدگی‌کننده به مسائل زیست‌محیطی اقدام مناسبی در جهت مقابله کیفری با جرایم زیست‌محیطی شدید به شمار می‌آید.^{۴۰} برخی از نویسندگان حتی به امکان ایجاد «دادگاه‌های سبز» یا حداقل شعبه‌های تخصصی از حوزه‌های قضایی موجود که تنها به دادرسی‌های محیط‌زیست بپردازند اشاره کرده‌اند. در واقع برای صدمات ناشی از انتشار گازهای گلخانه‌ای گذشته یا کنونی، یک دولت را نمی‌توان به طور جدی به اتهام ارتکاب جرم زیست‌محیطی تعقیب کرد مگر اینکه ارزش قانونی لازم برای ضمانت‌اجراهایی مانند پیمان کیوتو قائل شد^{۴۱} یا به جرم‌انگاری جنایت اکوساید در سطح بین‌الملل اقدام نمود. جرم‌انگاری اکوساید که جنایتی شدید علیه محیط‌زیست و علیه گونه‌های غیرانسانی است به منظور سرکوب شبکه‌های مافیایی - سازمان‌یافته و شرکت‌های بزرگ بین‌المللی که صدمه برگشت‌ناپذیری به محیط زیست وارد می‌کنند، می‌تواند کارساز باشد.^{۴۲} البته ابزار اصلی در اعمال ضمانت‌اجراهای کیفری علیه اشخاص حقوقی، بایستی ترمیم

سنٹی بلکه به مثابه الگوی همراه و موازی با این عدالت معرفی می‌کند.

(Véronique Strimelle, "La justice restaurative : une innovation du pénal?" *Revu. Champ pénal* (2008), 4).

۳۹. رابرت داگلاس وایت، جرائم زیست‌محیطی فراملی: به سوی جرم‌شناسی جهان بوم، ترجمه حمیدرضا دانش ناری (تهران: نشر روناس، ۱۳۹۴)، ۲۳۶.

۴۰. محمد امین فرید و عسگر روزبه، «سیاست جنایی اسلام در قبال جرایم زیست‌محیطی»، پژوهش در هنر و علوم انسانی (۲۰۱۱)، ۵۸.

۴۱. پیمان کیوتو (Kyoto Protocol) پیمانی بین‌المللی به منظور کاهش صدور گازهای گلخانه‌ای، که عامل اصلی گرم‌شدن زمین در دهه‌های اخیر محسوب می‌شوند، است.

42. Lurent Neyret, «Pour la reconnaissance du crime d'écocide», *Revue juridique de l'environnement* 39(2014), 183-184.

خسارت باشد. در این شرایط، پاسخ ترمیمی مستلزم تأکید بر اهمیت احیای منابعی است که تحت تأثیر رفتار مجرمانه قرار گرفته‌اند. در مورد منافع شرکت‌ها، مشارکت در این نوع رویه‌های ترمیمی راهی برای حفظ اعتبار و در بهترین حالت، پیشرو شدن در زمینه رعایت قوانین زیست‌محیطی است. در رویه، شرکت‌های دخیل در ارتکاب جرایم زیست‌محیطی می‌توانند با طرف‌های مربوطه (سازمان‌های عمومی محیط‌زیست، مقامات محلی و منطقه‌ای، انجمن‌های حفاظت از محیط‌زیست، ساکنان، مردم بومی و غیره) توافق‌نامه‌های ترمیمی منعقد کنند (به عنوان مثال از طریق میانجیگری یک مقام اداری مستقل اداره محیط زیست). محتوای چنین توافقی بسته به شرایط می‌تواند متفاوت باشد و شامل اقداماتی برای جبران خسارت وارده به محیط زیست و اشخاص؛ اعلام عذرخواهی عمومی از جوامع محلی - بومی بزه‌دیده از آسیب‌های ناشی از جرم یا سازمان‌دهی جلسه‌ای با بزه‌دیدگان و بازدید از منابع زیست‌محیطی باشد که تحت تأثیر آسیب قرار گرفته‌اند؛ همین‌طور جریمه نقدی سنگین و ایجاد یک صندوق مالی برای ترمیم هرگونه وقوع خسارت در آینده می‌تواند در دستور کار نتایج فرآیندهای ترمیمی قرار گیرد.^{۴۳}

به نظر می‌رسد که با تمرکز بر سیاست احیای محیط زیست و با پیوند دادن آن با عدالت ترمیمی، بایستی ترمیم بی‌عدالتی یا «آسیب‌های» وارد شده به غیر انسان‌ها و اکوسیستم را با قرار دادن آنها در مرکز فرآیند عدالت محقق نمود. به عنوان نوعی جبران خسارت، سیاست ترمیمی تنها زمانی می‌تواند از نظر اخلاقی توجیه شود که انتظارات بزه‌دیدگان غیرانسانی را برآورده کند. شناسایی «زمین» یا گونه‌های غیر انسانی به عنوان «بزه‌دیده» و «گوش دادن به صدای آنها» اجازه می‌دهد به نیازهای آنها توجه شود.^{۴۴} این مسیری است که جنبش احیای محیط زیست باید جهت ایجاد شرایط اخلاقی - پایدار برای حفظ محیط زیست در پیش بگیرد؛ بنابراین با به رسمیت شناختن جهان طبیعی و غیر انسان‌ها به عنوان بزه‌دیدگانی که بشر در قبال آنها وظایفی دارند، سیاست احیای محیط‌زیست صرفاً در خدمت ارضای منافع انسانی نبوده و بایستی به عنوان روشی برای ترمیم و هماهنگی بین انسان‌ها/جهان طبیعی و غیر انسان قلمداد شود. این رویکرد ترمیمی به سیستم عدالت نشان می‌دهد که چگونه سیاست احیای محیط زیست می‌تواند تضمین کند که انسان‌ها بایستی در صلح با بقیه جهان طبیعی زندگی کنند.

43. Lurent Neyret, "From ecocrimes to ecocide: protection the environment through criminal law", (Universidad de Castilla-La Mancha, 2016), 126.

44. Mark Hamilton, *Environmental Crime and Restorative Justice Justice as Meaningful Involvement* (Palgrave Studies in Green Criminology, 2021), 2013.

۷- برنامه‌های ترمیمی

فرآیند عدالت ترمیمی به معنای هر رسیدگی است که از طریق آن طرفین ذی‌ربط به دنبال توافقی موضوعی با حل و فصل اختلافات ناشی از جرم ادعا شده می‌باشند.^{۴۵} طرفین درگیر در جرایم زیست‌محیطی و هر شخص یا ارگانی که همه طرف‌ها با آن موافق‌اند، می‌توانند در فرآیند عدالت ترمیمی شرکت کنند. از جمله هر شخصی که تحت تأثیر عمل مجرمانه قرار گرفته باشد، یا هر شخص یا ارگانی که طرفین توافق کنند منافع محیط‌زیست را نمایندگی کند. در رسیدگی عدالت ترمیمی همه بزه‌دیدگان (همچنین مرتکب و جامعه محلی) باید بتوانند در برنامه‌های ترمیمی از جمله «کنفرانس‌های بزه‌کار/بزه‌دیده» یا «حلقه‌های ترمیمی» شرکت کنند^{۴۶}؛ که در واقع آن را می‌توان بهترین راه‌حل برای حل و فصل درگیری با ماهیت کیفری و با در نظر گرفتن نیاز به حفاظت از جامعه و تأمین نیازهای بزه‌دیدگان زیست‌محیطی قلمداد کرد. این فرایندهای عدالت توافقی - مشارکتی عموماً از طریق کنفرانس یا حلقه عدالت ترمیمی اجرا می‌شوند (که شامل شناخت و پذیرش مسؤلیت، همکاری و مشارکت جمعی است). منافع این برنامه‌های ترمیمی درگیر کردن بزه‌دیدگان، مجرمان و جامعه در یک فرآیند مشارکتی جهت تعیین پاسخ و بازگرداندن پیوندها و هم‌نوایی اجتماعی می‌باشد. این اقدامات از یک سو، باعث می‌شوند که مرتکب ضمن درک بهتر از عمل مجرمانه خود و نتایج آن، با هدف پیشگیری از ارتکاب مجدد جرم به دامان اجتماع بازگردانده شود. از سوی دیگر اجازه می‌دهد تا به سرعت با عمل مجرمانه برخورد شود و همچنین اختلاف کیفری سریع مورد حل و فصل قرار بگیرد. پاسخ دادن به جرایم زیست‌محیطی نباید صرفاً توسط قوه قضائیه و نظام عدالت کیفری (عدالتی استبدادی) بلکه توسط جامعه (عدالت ترمیمی دموکراتیک) نیز صورت پذیرد. اقدامات متعددی در قالب پاسخ ترمیمی قابل اجرا است؛ همچون عذرخواهی، جبران خسارت یا احیای محیط زیست، کار خدمات اجتماعی به نفع محیط زیست، اقدامات اصلاحی که ممکن است بر رفتار آتی مرتکب جرم تأثیر بگذارد و از تکرار جرم پیشگیری کند؛ بنابراین عدالت ترمیمی می‌تواند برای بزه‌دیده، مرتکب جرم، جامعه، محیط زیست و سیستم قضایی دگرگون‌کننده و کارآمد باشد.^{۴۷} این انسانی‌سازی نظام قضایی متعاقباً مستلزم دگرگونی نگرش‌ها است که اجرای آن می‌تواند با اثرات کارساز با تأمین منافع بزه‌دیدگان - محیط‌زیست، مجرمان و جامعه همراه باشد.

45. Brice Deymié, *La justice restaurative : repenser la peine et le châtement*, (S.E.R.: Études 6(2018), 79.

46. Jhon Braithwaite, *Restorative justice and responsive regulation*, (Oxford: Oxford university press, 2002), 12.

47. Robert Cario, *Ruptures et promesses de la justice restaurative, dans Du sens de la peine*, sous la direction Ludwiczak (F), dit Falisse (J-M), L'Harmattan, (Paris: ?, 2017), 325.

در اینجا می‌توان از تجربه حقوق نیوزلند در اجرای کنفرانس ترمیمی برای جرایم زیست‌محیطی به عنوان جایگزین تعقیب عمومی این جرایم اشاره نمود. «اگر متهم مایل به برگزاری یک کنفرانس ترمیمی باشد، دادستان از دادگاه می‌خواهد که رسیدگی کیفری را به تعویق بیندازد تا کنفرانس ترمیمی برگزار شود. در صورت حصول توافق مناسب برای طرفین، دادستان برای استرداد پرونده از دادگاه اقدام می‌کند.»^{۴۸} همچنین می‌توان به نمونه‌ای از نتایج مورد توافق در کنفرانس عدالت ترمیمی در جرایم محیط زیست این کشور پرداخت. در پرونده‌ای که مرتکبان جرم در صنعت ساخت جاده‌ها با پیمانکاری شرکتی مشغول بودند، به گذراندن برنامه‌ای آموزشی در حوزه حفاظت از خاک، کمک‌های مالی به گروه‌های مراقبت از رودخانه‌ها و یک پروژه ترمیم تالاب ملزم شدند.^{۴۹} این برنامه‌های ترمیمی همچنین در مرحله اجرای حکم یا زندان نیز قابل اعمال است. به نظر می‌رسد ملاقات بزه‌دیده و زندانی می‌تواند در این مرحله سودمند باشد. چراکه از طرفی بزه‌دیده احتمالی یا نماینده آن می‌تواند نتایج آثار جرم را با مرتکب جرم به اشتراک بگذارد تا بدین شکل نیازها و جبران خسارات وی تأمین شود.^{۵۰} از طرفی دیگر زندانی در مواجه شدن با آثار عمل مجرمانه خود و ابراز پشیمانی، شرمساری و پذیرش مسؤلیت متنبه شده و بدین ترتیب به پیشگیری از ارتکاب مجدد جرم منتج می‌شود.^{۵۱}

هدف عدالت ترمیمی نه‌تنها ترمیم آسیب وارده به بزه‌دیده بلکه ترمیم کلیت آثار منفی بر جامعه یا گروه اجتماعی آسیب‌دیده و اقدام برای پیشگیری از تکرار جرم است؛ بنابراین از ویژگی‌های اصلی عدالت ترمیمی در پاسخ به جرایم زیست‌محیطی ابتدا می‌توان اشاره نمود که عدالتی است در پی جبران خسارت. برای مثال در قالب برنامه حلقه ترمیمی، تخریب غیرقانونی قسمتی از سرزمین مردم بومی را می‌توان با اعلام یک عذرخواهی عمومی یا از طریق یک برنامه کمک‌رسانی برای کمک به جمعیت آسیب‌دیده و احیای محیط‌زیست بومی ترمیم نمود. از دیدگاه رویه‌ای، برنامه‌های ترمیمی برای پاسخ به یک جرم

48. Hamilton, op.cit.: 106.

49. Ibidem.

۵۰. چنانچه بخواهیم وضعیت را به شیوه‌ای پایدار جبران کنیم توجه به علل ارتکاب جرم جهت یافتن راهی برای جلوگیری از تکرار آن ضروری است. این مهم از طریق برنامه ترمیمی میان بزه‌دیده و زندانی قابل دستیابی به نظر می‌رسد.

۵۱. در بسیاری از کشورهای غربی، آموزه و سازکارهای عدالت ترمیمی بر پایه فرهنگ صلح و سازش در مرحله اجرای حکم و زندان نیز قابل اجرا است که می‌تواند موجب تعدیل جمعیت کیفری شود. مفهوم عدالت ترمیمی در سازمان زندان‌های بسیاری از کشورها از جمله فرانسه معرفی شده است و کارکرد مجازات سالب آزادی را به سمت ترمیمی شدن متمایل می‌کند.

(Deymié, La justice restaurative : repenser la peine et le châtement, S.E.R, op.cit., 47).

زیست‌محیطی در «فرآیندی ترمیمی» و با مشارکت همه طرف‌هایی که تحت تأثیر رفتار مجرمانه قرار گرفته‌اند، انجام می‌شود. دوم اینکه، عدالت ترمیمی اعمال شده در مورد جرایم زیست‌محیطی، عدالتی است که ماهیت مشورتی و مشارکتی دارد. این امر راه را برای جامعه متضرر از این جرایم هموار می‌کند تا در بحث تعیین ضمانت اجرایی که باید اعمال شود مشارکت کنند. سوم و آخر اینکه عدالت ترمیمی در حوزه محیط زیست به معنای عدالت توافقی است، یعنی اجرای فرایند ترمیمی جز با رضایت مرتکب جرم ممکن نیست. در عمل این بدان معناست که شخص حقیقی یا حقوقی‌ای که آسیب جدی به محیط‌زیست وارد کرده است بایستی داوطلبانه بپذیرد که اقدام به جبران خسارت و ترمیم نماید.

نتیجه‌گیری

تخریب محیط زیست برای توسعه اقتصادی توسط کشورهای شمال، سرمایه‌های طبیعی ملت‌ها را به شدت تخریب و نابود نموده است و همچنین امنیت اقتصادی و اجتماعی را نیز به خطر می‌اندازد که این امر به نوبه خود منجر به بروز یا گسترش بحران‌های اجتماعی شدیدی مانند فقر، بیکاری، بی‌خانمانی، درگیری، بی‌سوادی، بزهکاری، مهاجرت، آوارگی، پناهندگی، درگیری قومی، مخاصمات مسلحانه و غیره می‌گردد. بدین ترتیب این شکل از جرایم سازمان‌یافته زیست‌محیطی نه تنها امنیت محیط زیست، بلکه امنیت اقتصادی، بهداشت و امنیت اجتماعی، امنیت آب و هوا و امنیت ژئوپلیتیک کل مناطق زمین را به خطر می‌اندازد. به‌علاوه این امر همچنین با ایجاد تعارض و به خطر انداختن استفاده از حقوق اساسی مانند حق زندگی و امنیت، غذا، آب آشامیدنی و غیره بر امنیت و سلامت بشر تأثیر می‌گذارد. تخریب جنگل به این ترتیب مردم بومی را از شیوه زندگی آنها محروم می‌کند، در حالی که تجارت غیرقانونی چوب موجب از بین رفتن لایه اوزن می‌شود.

به نظر برخورد با تخریب‌های زیست‌محیطی جهانی باید با توجه به تفاوت تأثیر کشورها در شروع بحران زیست‌محیطی انجام شود. این نابرابری‌ها دلالت بر بی‌عدالتی‌های تاریخی مرتبط با مسؤولیت‌های زیست‌محیطی استعماری و انتشار گازهای گلخانه‌ای گذشته در کشورهای شمال دارند. کشورهای جنوب بزه‌دیده بحران محیط‌زیست یا بحران اقلیمی هستند. این کشورها از پیامدهای زیان‌بار پدیده‌ای رنج می‌برند یا متحمل خواهند شد که در ایجاد آن هیچ سهمی نداشته‌اند. کشورهایی که می‌توانند سریع با تغییرات آب و هوایی سازگار شوند، کشورهای صنعتی شمال هستند که خود مسؤول تجمع گازهای گلخانه‌ای در جو هستند. قدرت‌های استعماری سابق و کشورهای صنعتی شمال مسؤول بحران‌های

زیست‌محیطی هستند که اکنون کشورهای جنوب را تحت تأثیر قرار می‌دهد و آسیب‌پذیری اکولوژیکی آنها را افزایش می‌دهد. مستعمرات سابق و کشورهای در حال توسعه جنوب عمدتاً بایستی به بُعد تاریخی بی‌عدالتی‌های مرتبط با «بدهی زیست‌محیطی» کشورهای شمال تمرکز کنند. به این آسیب‌ها می‌توان به مکانیسم‌های جدید برای تصاحب منابع طبیعی در جنوب (استخراج‌گرایی، بهره‌برداری با دستمزد کم و غیره)، جنگل‌های مورد بهره‌برداری بیش از حد یا تخریب‌شده، از دست دادن فضای زندگی برای انسان، فروپاشی تنوع زیستی گیاهی و جانوری، زمین‌هایی که حاصلخیزی خود را از دست داده‌اند، اشاره نمود. از سوی دیگر، بدهی‌هایی هستند که تحت عنوان «بدهی کربن» کشورهای صنعتی قرار می‌گیرند؛ بنابراین کشورهای شمال بایستی در چهارچوب فرآیند ترمیمی (به عنوان مرتکب) با پذیرش مسؤلیت‌های زیست‌محیطی در صدد جبران خسارات وارده به محیط زیست کشورهای جنوب (بزه‌دیده) برآیند. این امر می‌تواند با تخصیص بودجه‌های ترمیمی برای احیای محیط‌زیست این کشورها و ... حاصل شود.

در واقع شناسایی محیط‌زیست به عنوان یک بزه‌دیده تأثیر دوگانه‌ای دارد: ابتدا پیشگیری از آسیب‌های آینده به محیط زیست و سپس ترمیم آسیب‌های زیست‌محیطی گذشته. پیشگیری از این جرایم مستلزم بازنگری در نقش بزه‌دیده، دموکراتیک کردن عدالت کیفری، ارتقای محیط زیست به وضعیت بزه‌دیده و مشارکت بزه‌دیدگان و اعضای جامعه در فرآیندهای ترمیمی و در تعیین ضمانت اجراها است؛ بنابراین تعهد به احیای یک رودخانه، یک جنگل، نباید پاسخگوی میل به تجدید بهره‌برداری از آن برای منافع انسان در آینده باشد، بلکه باید پاسخگوی یک وظیفه اخلاقی برای حفظ محیط زیست و جانوران و اجرای عدالت باشد. در شکل ایده‌آل خود، عدالت ترمیمی این توانایی را دارد که دامنه گسترده‌ای از بزه‌دیدگان را شناسایی کند و در صورت لزوم از طریق نمایندگان انسانی، بزه‌دیدگان را در فرآیند ترمیمی شرکت دهد. فرآیند ترمیمی به بررسی دلایل ارتکاب این جرایم می‌پردازد و با گفت‌وگوی تعاملی می‌تواند پاسخ‌های خلاقانه‌تری به آسیب‌های زیست‌محیطی ارائه دهد. این دستاوردهای منحصر به فردی است که عدالت ترمیمی برای آسیب‌های زیست‌محیطی می‌تواند داشته باشد که شایسته تحقیقات بیشتر برای دستیابی به عدالت (نه فقط برای بزه‌دیدگان زنده کنونی، بلکه برای نسل‌های آینده که تحت تأثیر چنین آسیب‌هایی قرار می‌گیرند) است.

بنابراین جرایم محیط زیستی باعث ایجاد اختلال در نظم عمومی می‌شوند که باید متوقف و یا پاسخ مناسب به مرتکبان آنها داده شود. در واقع، مرتکبان جرایم محیط زیستی اغلب دولت‌ها (شمال) یا

شرکت‌ها می‌باشند که در قالب سازکار ترمیمی می‌توان به آنها پاسخی ترمیمی و سبز داد. پاسخ - حکم صادر شده توسط سیستم عدالت کیفری باید با هدف مجازات مرتکبان جرم، ترمیم آسیب ناشی از عمل مجرمانه، حفاظت از جامعه و همچنین بازپروری مرتکب باشد. این پاسخ باید به مرتکب اجازه بدهد بدهی خود را به جامعه بپردازد که پس از آن به طور کامل او را به اجتماع بازگرداند تا از تکرار جرم جلوگیری شود. مداخله بازدارنده عدالت ترمیمی می‌تواند مکمل مناسبی برای عدالت کیفری و پاسخ جامعه به جرم زیست‌محیطی باشد. با توجه به ماهیت جهانی جرایم زیست‌محیطی سازمان یافته که می‌تواند پیامدهای فراملی داشته باشد و از مرزهای زمانی فراتر رود، ایده ایجاد یک «صندوق سبز بین‌المللی جبران خسارت» برای محیط زیست و سلامت عمومی مناسب است. چنین صندوقی از طریق جریمه‌های مالی اعمال شده در برنامه‌های ترمیمی می‌تواند تأمین شود. وجوه پرداختی شرکت‌ها و اشخاص حقیقی و حقوقی مجرم برای جبران خسارت جبران‌ناپذیر به محیط زیست و همچنین کمک‌های مالی کشورهای شمال - توسعه یافته یا شرکت‌ها، بسته به خطراتی که ایجاد می‌کنند می‌تواند تأمین‌کننده آن باشد. در آینده، این صندوق سبز ممکن است پروژه‌هایی را برای حفاظت از محیط زیست، سلامت انسان و به طور گسترده‌تر، ایمنی کره زمین تأمین مالی کند.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

فهرست منابع

- الف) منابع فارسی
- باباخانی، عرفان. «جرایم زیست‌محیطی سازمان‌یافته با تأکید بر حقوق فرانسه». فصلنامه علمی کارآگاه ۱۳(۴۹)(۱۳۹۸): ۲۸-۵۲.
 - باباخانی، عرفان، پرسته مهران و جیمی هرنگ. «ارزیابی عدالت ترمیمی در مرحله پلیسی در نظام کیفری ایران و فرانسه». مقاله ارائه شده در همایش بین‌المللی پلیس و عدالت ترمیمی، دانشگاه علوم انتظامی امین (تهران)، ۱۰ اسفند ۱۳۹۷.
 - فرید، محمد امین و عسگر روزبه. «سیاست جنایی اسلام در قبال جرایم زیست‌محیطی». پژوهش در هنر و علوم انسانی ۱۱(۲)(۱۳۹۵): ۴۹-۵۹.
 - قلی‌پور، غلامرضا و نسرین مهرا. «جنایت اکوساید؛ گذشته، حال و آینده». فصلنامه پژوهش حقوق کیفری ۸(۳۰)(۱۳۹۹): ۴۳-۸۱.
 - گرچی فرد، حمیدرضا. جرم‌شناسی سبز. تهران: نشر میزان، ۱۳۹۵.
 - نجفی ابرنآبادی، علی حسین. «بسترهای اجتماعی و حقوقی عدالت ترمیمی در ایران»، در دانشنامه عدالت ترمیمی: مجموعه مقاله‌های همایش بین‌المللی عدالت ترمیمی و پیشگیری از جرم، زیر نظر محمد فرجیها (تهران: نشر میزان، ۱۳۹۶): ۸۰۱-۸۲۰.
 - وایت، رابرت داگلاس. جرائم زیست‌محیطی فراملی: به سوی جرم‌شناسی جهان بوم، ترجمه حمیدرضا دانش ناری. تهران: نشر روناس، ۱۳۹۴.
 - وایت، راب. جرائم علیه محیط زیست؛ جرم‌شناسی محیط‌زیست و عدالت زیست‌محیطی. ترجمه پیمان نمایان و سبحان طبیبی. تهران: انتشارات مجد، ۱۳۹۴.
- ب) منابع خارجی

- Babakhani, Erfan. « Étude comparée de l'enfermement carcéral en droit Franco-Iranien », Lille, Master mémoire, L'Université de Lille, 2017.
- Besthorn, Fred H. «Restorative Justice and Environmental Restoration». *Journal of Societal & Social Policy* Casa Verde Publishing 3(2)(2004): 33-48.
- Braithwaite, Jhon. *Restorative justice and responsive regulation*. Oxford: Oxford university press, 2002.
- Brisman, Avi & Nigel South. "Resource Wealth, Power, Crime, and Conflict". In R. Walters, D. Westerhuis, & T. Wyatt (Eds.), *Emerging Issues in Green Criminology*, 57-71. Hampshire and New York: Palgrave Macmillan, 2013.
- Brisman, Avil & Nigel South. "Green Criminology and Environmental Crimes and Harms". *Sociology Compass* 13(1)(2018): 1-12.
- Cario, Robert. *Ruptures et promesses de la justice restaurative, dans Du sens de la peine*, sous la direction Ludwiczak (F.), dit FALISSE (J-M), Paris: L'Harmattan, 2017.
- Castiaux, Gaëlle. «Revendication d'un crime d'écocide : les droits fondamentaux pour la protection de l'environnement sont-ils suffisants?», 1-2. Master mémoire, Université catholique de Louvain, 2017).

1-2

- Deymié, Brice. «Justice restaurative : le dialogue avant la peine», *Cairn.info* 366(2018): 79-84.

- Deymié, Brice. «La justice restaurative : repenser la peine et le châtement, S.E.R.» *Études* 6(2016): 41-52.

- Falk, Richard A. “Environmental Warfare and Ecocide: Facts, Appraisal and Proposals”, *March* 4(1973): 80-96.

- Hamilton, Mark, “Environmental Crime and Restorative Justice Justice as Meaningful Involvement”. *Palgrave Studies in Green Criminology*, 2021.

- Johnstone, Gerry & Daniel Vane Ness. *The meaning of restorative justice, in Handbook of restorative justice*. Cullompton: Wilan Publishing, 2007.

- Kim, Moonkwi. «Essai sur la justice restaurative illustré par les exemples de la France et de la Corée du Sud», Thèse, L'Université de Montpellier, 2015.

- Lecomte, Jacob. «La justice restauratrice, «Revue du MAUSS»», *Carin.info* 40(2012): 223-235.

- Mehra, Nasrin, Golam-Reza Gholipour & Erfan Babakhani, “Ecocide: A Crime against Sustainable Development”, in *Karşılaştırmalı Hukukta Ekonomik Suçlar : Uluslararası Sempozyumu Tebliğler*, Ankara, 2020.

- Michael J Lynch, Michael J., Stretesky, Paul B., Long M. A. “Green criminology and native peoples: The treadmill of production and the killing of indigenous environmental activists”. *SAGE* 22(3)(2018): 318-341.

- Neyret, Lurent. «Pour la reconnaissance du crime d'écocide», *Revue juridique de l'environnement* 39(2014): 177-193.

- Neyret, Lurent. *From ecocrimes to ecocide: protection the environment through criminal law*, Universidad de Castilla-La Mancha, 2016. available at: [EcocideGB-072016.pdf](#) (uclm.es)

- Preston, Brian J. “The use of restorative justice for environmental crime”, *Criminal Law Journal* 35(3)(2011): 136-153.

- Strimelle, Véronique, «La justice restaurative : une innovation du pénal?» *Revu. Champ pénal* 2(2008): 1-14.

- Varona, Gema. “Restorative pathways after mass environmental victimization: Walking in the landscapes of past ecocides”. *Oñati Socio-Legal Series* 10(3)(2020): 664-685.

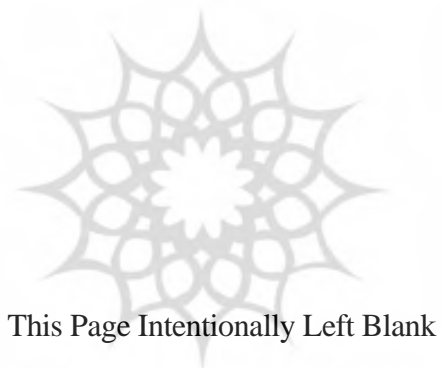
- Zehr, Howard. *Changing Lenses. A New Focus for Crime and Justice*. Scottsdale: Herald Press, 1990.

- Zehr, Howard. *La justice restaurative : pour sortir des impasses de la logique punitive*. Genève: Editions Labor et Fides, 2012.

- La Pénal Reform International, Droits de l'homme et systèmes de justice traditionnelle en afrique, 2016, https://www.ohchr.org/Documents/Publications/HR_PUB_16_2_HR_and_Traditional_Justice_Systems_in_Africa_FR.pdf

- Convention of the Council of Europe, The protection of the environment through criminal law, 1998, <https://rm.coe.int/168007f3f4>

This Page Intentionally Left Blank

پروشکاه علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی